

ИМУЩЕСТВЕНАТА САНКЦИЯ ПО ЧЛ. 83 ОТ ЗАКОНА ЗА
АДМИНИСТРАТИВНИТЕ НАРУШЕНИЯ И НАКАЗАНИЯ*Светла Янкулова*PROPERTY SANCTION UNDER ARTICLE 83 OF THE LAW FOR THE
ADMINISTRATIVE OFFENCES AND SANCTIONS*Svetla Yankulova*

Abstract: *The subject of this article is the property sanction under article 83 of The Law for the administrative offences and sanctions. The text presents a detailed analysis of the different statements of the legal nature of the property sanction, the function of the institute during passing the law and nowadays. The author states its opinion on this also. The property sanction is compared with the administrative penal liability by the subjects and the grounds for its imposition. The question of the function of the property sanction in The Bulgarian legislation is raised keeping in mind that this sanction nowadays is mainly about paying a certain amount of money and it looks like too much of a fine.*

Key words: *property sanction, article 83 of The Law for the administrative offences and sanctions, administrative penal liability.*

В глава четвърта „Административнонаказателни санкции спрямо юридически лица и еднолични търговци“, в чл. 83 от Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН)¹ е предвидено, че на юридически лица и еднолични търговци може да се налага имуществена санкция за неизпълнение на задължения към държавата или общината при осъществяване на тяхната дейност в случаите, когато това е предвидено в закон, указ, постановление на Министерския съвет или наредба на общинския съвет. С тази разпоредба в правната ни система всъщност се въвежда нов правен институт, за чиято правна същност има различни становища. Имайки предвид обществените и икономическите условия при приемането на ЗАНН – условия на планово стопанство, при което присъствието на държавата в икономиката е засилено, а свободната стопанска инициатива е силно ограничена, би могло основателно да се предположи, че едва ли идеята на законодателя е да въведе административнонаказателна отговорност за юридическите лица. Държавните предприятия, които са основният вид юридически лица по това време, изпълняват задължения във връз-

ка с развитието на народното стопанство, възложени им от държавата. Задълженията са с финансов или бюджетен характер или във връзка със спазване на държавните стандарти за качество. При неизпълнение на такива задължения от страна на държавните предприятия е предвидено да им се налага имуществена санкция, тъй като правовият ред не може да търпи незаконно облагодетелстване. Именно поради това в правната литература е изразено мнение, че имуществената санкция е гражданскоправна санкция по своята същност. Освен в парично изражение тя можела да бъде под формата на лишаване от оборотни средства, от имуществени привилегии, като например ползване на държавни имоти, сенокос, паша и т.н., или пък преустановяване на финансирането на строителство. Конкретният вид на имуществената санкция е уточнен в нормативния акт, който я предвижда, а редът, по който тя се налага, е този по ЗАНН, доколкото в специалния закон не е предвиден друг ред.

Институтът на имуществената санкция остава в законодателството от приемането му до наши дни, при съвсем различни общественост-

¹ Обн. ДВ, бр. 92/1969 г.

политически и икономически условия. Той отразява обществена потребност от наличието на такъв правен институт със самостоятелно място и значение в системата на административното наказване у нас². Макар мотивите на законодателя при въвеждането на този институт да са различни, неговото значение за обществения живот и за административното наказване е несъмнено. При приемането на ЗАНН чл. 83 се намира в глава четвърта с наименование „Особени разпоредби“, в която са включени и норми относно призоваването, връчването на съобщения и призовки, извършване на опис и изземване на вещи, определяне на разноси за свидетели, изчисляване на срокове и т.н. Макар и да е важен за административното регулиране у нас, на чл. 83 ЗАНН не е отредено самостоятелно място в отделна глава на закона, а е поставен в една особена разпоредба. Това може би се дължи и на факта, че той влиза в противоречие с принципа на личния характер и принципа на вината при административнонаказателната отговорност. Самият факт, че глобата и имуществената санкция са уредени на различни места в ЗАНН – чл. 13 и чл. 83, показва, че между двата института съществува не само терминологична, но и същностна разлика³. С използване на понятието „имуществена санкция“ се „внушава една различност, нееднаквост и отраслова отчужденост с административните наказания, регламентирани в чл. 13 ЗАНН“⁴. В чл. 83 ЗАНН законодателят е използвал специален термин предвид субектите и основанията, при наличието които се налага имуществена санкция.

След настъпилите политически и икономически промени у нас през 90-те години на миналия век редакцията на чл. 83 ЗАНН е променена в съответствие с новите обществени и стопански условия. Към настоящия момент освен на юридически лица имуществената санкция може да се налага и на еднолични търговци за неизпълнение на задължения към държавата и към общините. Постепенно с времето се налага трайна законодателна тенденция за въвеждане на имуществена санкция в специалните закони, уреждащи отговорността в отделни отрасли на държав-

ното управление. Анализът на тези закони показва, че понастоящем у нас имуществената санкция има основно парично изражение.

Наличието на този институт в нашето законодателство поставя пред доктрината въпроса за неговата правна същност. Имушествената санкция, предвидена в чл. 83 ЗАНН, е предмет на изследване в българската административноправна теория. Различни автори анализират този институт и дават отговор на въпроса дали имуществената санкция е израз на административнонаказателната отговорност, или е изключение от принципа за личния характер на този вид отговорност, или я определят като вид гражданска отговорност.

Според една част от авторите имуществената санкция е израз на административнонаказателната репресия. Кино Лазаров разглежда имуществената санкция като израз на административнонаказателната отговорност, защото според него такава санкция се налага при изпълнение на задължение към държавата и по реда, установен в ЗАНН⁵. Този извод се подкрепя и в някои съдебни решения⁶.

Други автори приемат имуществената санкция като изключение от принципа за личната административнонаказателна отговорност. Разграничаване между имуществената санкция и административнонаказателната отговорност в този смисъл прави Цветан Сивков, според когото тази санкция е изключение от принципа на личната административнонаказателна отговорност⁷. Според него чрез въвеждането на имуществената санкция законодателят се съобразява с една обществена реалност, в която персонифицирани правни субекти извън държавните образувания могат да нарушат установения ред на държавно управление.

Имушествената санкция се възприема като изключение от принципа за личната административнонаказателна отговорност и от Емил Златарски, според когото: „принципът за личната отговорност в административното право познава изключения. Законът за административните нарушения и наказания не отива докрай в изключването на всякаква възможност за търсене на

² В този смисъл виж: **Сивков, Ц.** Административно наказване (материалноправни и процесуални проблеми). С.: Софи-Р, 1998, с. 27.

³ Пак там, с. 30.

⁴ **Сахаров, К.** Анализ на измененията в правната уредба на административнонаказателната отговорност на юридически лица и еднолични търговци. // *Правна мисъл*, 2007, № 2, с. 63–76.

⁵ **Лазаров, К.** Административно право. С.: Феня, 2000, с. 239.

⁶ Вж. Решение № 2759 по адм. д. № 1055/2003 г. на Върховния административен съд

⁷ **Сивков, Ц.** Цит. съч., с. 27–31.

административна отговорност от юридически лица“⁸, но същевременно според този автор в случая става въпрос за отговорност без вина.

Според други автори имуществената санкция е вид гражданскоправна санкция. Иван Дерменджиев счита, че: „ангажирането на гражданската отговорност на юридическите лица... обикновено се предшества от извличане на известна имуществена полза от тях“⁹. Той изключва по принцип възможността юридическите лица да носят административнонаказателна отговорност. Според него ангажирането на гражданската им отговорност се свързва с неизпълнение на планово-договорни задължения, които са поемани от стопанските организации по повод изпълнението на държавния народостопански план. Иван Дерменджиев определя имуществената санкция като една „обективна отговорност, най-често изразена в глобяване на юридическото лице, в парично посягане върху неговия патримониум, която се налага само по изключителни съображения, понеже не е възможно при известни обстоятелства да се възложи отговорността върху истинския нарушител – физическо лице, а е необходимо държавата да упражни наказателна репресия“¹⁰.

Второто становище се споделя и от други автори. Според Симеон Стоев: „имуществената санкция на юридическите лица по своята правна същност е гражданска санкция независимо от външните белези на сходство с глобите като административни наказания“¹¹. Според този автор неизпълнението на задължения към държавата обикновено е свързано с някаква изгода за юридическото лице, която е неоправдана, а имуществената санкция като вид „е насочена към възстановяване на равенството на юридическите лица пред закона по изпълнение на задълженията им към държавата“¹². Към тази група може да се причисли и Дончо Хрусанов, според когото имуществената отговорност е „синоним на гражданска отговорност“¹³. Според него в нормативната уредба

на имуществената санкция се откриват прилики с административнонаказателната отговорност във връзка с реализирането ѝ чрез издаване на наказателно постановление по реда на ЗАНН, което той определя като противоречие.

Във връзка с формирането на собствено становище относно правната същност на имуществената санкция или присъединяване към една от двете групи становища, изразени в административноправната литература, в настоящата статия съм направила сравнение между субектите и правното основание за налагане на имуществената санкция и административното наказание, както и анализ на това в какво се изразява имуществената санкция в законите, регулиращи различни сфери на държавното управление – заплащане на определена сума пари или друго имуществено изразение.

Най-напред следва да бъде направено сравнение между субектите на административнонаказателна отговорност и субектите, на които може да се налага имуществената санкция. Административнонаказателната отговорност съгласно българското законодателство е лична. Тя се отнася само до физическите лица. Законът за административните нарушения и наказания определя белезите на понятието „субект“ на административнонаказателна отговорност¹⁴. Първият белег на понятието „субект“ е възрастта, която е нормативно определена. При навършване на определена възраст се приема, че лицето е достигнало степен на психическа зрялост, която му позволява да извършва преценка на деянията си, на свойството и значението им, както и на последиците от тях, и същевременно е в състояние да ръководи постъпките си. Съгласно чл. 26, ал. 1 ЗАНН административнонаказателно отговорни са пълнолетните лица, навършили осемнадесет години. По изключение субект на тази отговорност могат да бъдат непълнолетните лица, които са навършили шестнадесет години (чл. 26, ал. 2 ЗАНН), както

⁸ Златарски, Е. Към въпроса за административната отговорност на юридическите лица за неизпълнение на финансови задължения към държавата. // *Правна мисъл*, 1971, № 5, с. 78–85.

⁹ Дерменджиев, И. Основни проблеми на административното наказване в Народна република България. С.: Наука и изкуство, 1960, с. 174.

¹⁰ Пак там, с. 148.

¹¹ Стоев, С. Научно-практически коментар към Закона за административните нарушения и наказания. С.: Наука и изкуство, 1975, с. 256.

¹² Пак там, с. 257.

¹³ Хрусанов, Д. Дискуссионни разрешения на Закона за административните нарушения и наказания. // *De jure*, 2012, № 2, с. 5–9.

¹⁴ Вж. по-подробно Хрусанов, Д. Субекти на административнонаказателната отговорност. // *Год. СУ. Юрид. фак.* 72, [1979], 1980, № 1, с. 117–144.

и родителите на малолетни, непълнолетни на възраст между четиринадесет и шестнадесет години, настойниците и попечителите, когато съзнателно са допуснали извършването на административно нарушение (чл. 26, ал. 3 ЗАНН). Административнонаказателно отговорни са също ръководители, които са наредили или виновно са допуснали да бъде извършено нарушение (чл. 24, ал. 2 ЗАНН).

Вторият белег на понятието „субект“ на административнонаказателната отговорност е вменяемостта. Тя се определя като способност на лицето да разбира свойството и значението на деянието си и да ръководи постъпките си¹⁵. Вменяемостта на пълнолетните физически лица се предполага. При наличие на съмнения невменяемостта следва да се докаже. По въпросите на вменяемостта и невменяемостта съгласно чл. 11 ЗАНН се прилага общата част на Наказателния кодекс (НК). При определянето на невменяемостта чл. 33, ал. 1 НК използва два критерия: медицински (психиатричен) и юридически (психологически). Медицинският критерий е свързан с причините, които, засягайки психиката на извършителя на административно нарушение, го правят невменяем.

На физическите лица, субекти на административнонаказателна отговорност, може да бъде наложено някое от изброените в чл. 13 ЗАНН административни наказания: обществено порицание, глоба или лишаване от правото да се упражнява определена професия или дейност. Освен тях в нашето законодателство съществуват и административни наказания, уредени в други нормативни актове, например задържане до 15 денонощия в подразделенията на Министерството на вътрешните работи по Указа за борба с дребното хулиганство¹⁶, задържане до 25 денонощия в териториална структура на Министерството на вътрешните работи и безвъзмезден труд в полза на обществото, предвидени в Закона за опазване на обществения ред при провеждане на спортни мероприятия¹⁷.

Съгласно ЗАНН субектите, на които може да се налага имуществена санкция, са юридически лица и еднолични търговци. Юридическите лица са изкуствени образувания, създават се по волята на физическите лица въз основа на закона. Те могат да бъдат носители на права и задължения и да притежават свое обособено иму-

щество. Юридическите лица се разграничават от лицата, които ги създават, но същевременно могат да изразяват своята воля само чрез отделните физически лица, които ги представляват. Оттук следва, че юридическите лица не могат да формират вина, която представлява конкретно психическо отношение на лицето към определено деяние. В този смисъл Иван Дерменджиев отбелязва, че: „там, където се поставя въпрос за отговорност заради проявена лична вина от страна на нарушителя, не може да се допусне наказателна отговорност и на юридически лица“¹⁸. Следователно, не можем да говорим за административно нарушение, извършено от юридическо лице. Оттук следва, че на юридическите лица не може да се налагат административни наказания.

Едноличният търговец не е юридическо лице, затова и изрично е посочен в закона като отделна категория субект. Той е правоспособно и дееспособно физическо лице, което е регистрирано по Търговския закон като търговец. При регистрирането на едноличен търговец не възниква нов правен субект, а само ново качество за едно физическо лице – търговец, който извършва търговска дейност и в тази връзка сключва търговски сделки. Едноличният търговец не е самостоятелен правен субект и не може да бъде отделен от физическото лице, негов собственик. Всеки едноличен търговец е носител едновременно на търговски и на граждански права и задължения, но винаги отговаря с едно и също свое имущество за задълженията си. При неизпълнение на задължение към държавата на едноличния търговец се налага имуществена санкция. В чл. 17 ЗАНН е установена забрана за повторно наказване (*non bis in idem*), поради което физическото лице, регистрирано като едноличен търговец, не може да бъде наказано повторно за същото нарушение. Същевременно, трябва да се има предвид, че налагането на имуществена санкция на едноличния търговец се отразява на патримониума на физическото лице, негов собственик. Съгласно съдебната практика, когато нарушението е извършено от едноличен търговец при осъществяване на търговска дейност, следва да се наложи имуществена санкция на едноличния търговец, а не на физическото лице¹⁹. Въпреки че едноличният тър-

¹⁵ Пак там, с. 127–128.

¹⁶ Обн. ДВ, бр. 102/1963 г.

¹⁷ Обн. ДВ, бр. 96/2004 г.

¹⁸ Дерменджиев, И. Цит. съч., с. 147.

¹⁹ Решение на СРС по н.а.х.д. № 3161 от 2001 г., Решение на СРС по н.а.х.д. № 1173/2001 г., Решение на СРС по н.а.х.д. № 4487/2004 г., Решение на СРС по н.а.х.д. № 2884/2004 г.

говец като физическо лице може да формира вина, да има конкретно психическо отношение към своето деяние, в случаите, когато не изпълнява задължение към държавата във връзка с осъществяваната от него търговска дейност, му се налага имуществена санкция, като не се изследва неговата вина, т.е. наказва се едноличният търговец, а не физическото лице. В наказателното постановление се вписва едноличният търговец съгласно чл. 57, ал. 1, т. 4 ЗАНН, но на практика имуществената санкция се понася от физическото лице, регистрирано като едноличен търговец.

Следователно, юридическите лица и едноличните търговци са субекти, на които не може да бъде наложено административно наказание за извършено административно нарушение. На тях се налага имуществена санкция за неизпълнение на задължение към държавата. Субекти на административнонаказателна отговорност са само физическите лица, на които могат да се налагат предвидените в чл. 13 ЗАНН административни наказания. В нашето законодателство тази разлика е ясно и категорично прокарана. Разграничението между двата института има съществено значение, то съществува и във всеки специален закон, който се позовава на ЗАНН и предвижда в своите административнонаказателни разпоредби административни наказания за физическите лица и имуществени санкции за юридическите лица и едноличните търговци²⁰.

На второ място, направила съм сравнение между основанията за налагане на глобата и имуществената санкция. Трябва да се отбележи, че от административните наказания глобата стои най-близо до гражданската отговорност по своите имуществени последици, но основанията за налагане на двата вида санкции са различни. Съгласно чл. 13 ЗАНН административното наказание се налага за извършено административно нарушение, което нарушава установения ред на държавно управление. В правната теория административното нарушение се определя като деяние, конкретна съзнателно определена волева проява,

която може да бъде действие или бездействие, което има определени белези от обективна и субективна страна, като липсата на някой от тези белези дисквалифицира деянието като административно нарушение²¹.

Имуществената санкция се налага за неизпълнение на задължение към държавата или общината (чл. 83 ЗАНН). Какво задължение се има предвид? Неизпълнението на задължение към държавата по принцип не може да бъде състав на административно нарушение. Съставът на административното нарушение е описан точно, ясно и конкретно в специален закон, който урежда обществените отношения в дадена област на държавното управление, т.е. съставът трябва да е законоустановен. Както вече бе отбелязано, при приемането на ЗАНН задълженията, които са основание за налагане на имуществена санкция, са такива от икономически, финансов, бюджетен характер или задължения, свързани със стандартите за качество.

Горните разсъждения ми дават основание да изразя мнение, че идеята на законодателя е основанията за налагане на двете санкции да са различни – нарушаване на установения ред на държавно управление и неизпълнение на задължение към държавата. Същевременно не бива да се забравя, че в ЗАНН не се съдържат конкретни състави на административни нарушения, нито са уредени случаите, в които се налага имуществена санкция. Това означава, че в специалните закони, касаещи различните сфери на държавното управление, трябва да се прави същото разграничение на основанията за налагане на двата вида санкции. Прегледът на специалните закони показва, че такова разграничение не е прокарано и на практика двете санкции се налагат за едно и също нещо – нарушаване на установения ред на държавно управление. Това основание за налагане на имуществената санкция се различава от основанията съгласно специалните закони, действали назад във времето след приемането на чл. 83 ЗАНН²².

²⁰ Срв. уредбата в Руската федерация: **Сивков, Ц.** Отговорността на юридическите лица по Кодекса за административните правонарушения на Руската федерация. Сравнение с чл. 83 от ЗАНН. // *125 години от приемането на Търновската конституция*. [Сборник с доклади от научна конф. на бълг. и руски юристи, проведена в гр. Велико Търново, 14–16.IV.2004]. С.: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“ и Българо-руски юридически клуб, 2004, с. 108–110.

²¹ Повече за административното нарушение виж у **Сивков, Ц.** Административно наказване..., с. 32–43.

²² Виж: Наредба за плащанията (Обн. ДВ, бр. 70/1950 г.), Наредба за глобите за нарушаване на правилата по документооборота (Изв. бр. 8/1953 г.), Инструкция по приложението на Наредбата за плащанията относно отговорното пазене (Обн. ДВ, бр. 267/1950 г.), Устава на железниците в НРБ от 1.01.1952 г., Устава на крайбрежния воден транспорт от 1.07.1952 г., Правилника за ползуване на дървесината на корен в горите на НРБ (Изв. бр. 47/1954 г.).

За пълнота на анализа следва да се изясни в какво се изразява имуществената санкция съгласно законодателството в различните сфери на държавно управление. Безспорно имуществената санкция прилича най-много на глобата от изброените в ЗАНН административни наказания. Глобата е наказание, което се изразява в заплащане на определена парична сума. Имуствената санкция засяга определено имущество, това на дадено юридическо лице или едноличен търговец. В действащото законодателство обаче имуществената санкция се изразява основно в заплащане на определена парична сума, която е в по-голям размер, обикновено двоен в сравнение с глобата. В единични случаи сумата е определена като процент от годишния оборот или процент от доходи от акции и други ценни книжа или процент от вземания от комисиони или такси (чл. 116, ал. 3, т. 3 от Закона за мерките срещу изпирането на пари).

Направеният по-горе анализ ми дава основание да формирам моето становище относно правната същност на имуществената санкция. При приемането на ЗАНН този правен институт по своето естество се доближава повече до гражданскоправната санкция, тъй като основната му цел е да премахне едно неоснователно обогатяване, което е произтекло от неизпълнение на задължение към държавата. Неизпълненото задължение не е във връзка с установения ред на държавно управление, а произтича от възложените задължения от планово-икономически, финансов, бюджетен и друг характер или е задължение, свързано със спазването на държавните стандарти и показатели за качество. В действащото законодателство чрез имуществената санкция не се премахва едно незаконно облагодетелстване, тя се използва по-скоро с репресивна цел, като паричните постъпления от нея постъпват в държавния бюджет. По този начин тя твърде много прилича на глобата, която е административно наказание, но същевременно се налага на юридически лица и еднолични търговци, които не са субекти на административнонаказателна отговорност. Освен това имуществената санкция се налага по реда, предвиден за налагане на глобата в ЗАНН, което също допринася за заличаване на разликата между двата правни института.

Съгласно чл. 83 ЗАНН случаите, в които се налага имуществена санкция, трябва да са предвидени изрично в закон, постановление на Министерския съвет или наредба на общинския съвет. Поради това законодателното уреждане на случаите, в които се налага имуществена санкция,

са много важни за определяне на нейната правна същност. А в повечето случаи специалните закони предвиждат, че имуществена санкция се налага на същото основание като административното нарушение – неизпълнение на задължение към държавата. По този начин границата между административното наказание и имуществената санкция се размива и на практика двете санкции се различават само по субектите, на които се налагат.

С основание можем да се запитаме дали в днешно време имуществената санкция не е вид глоба за юридически лица и еднолични търговци, различна само по това, че тези субекти не могат да формират вина? Дали тя не се е превърнала в санкция, която се налага в случаите, в които извършителят на едно административно нарушение не може да бъде открит? Въпросът за същността и функциите на имуществената санкция остава отворен, като би следвало да се помисли какво се постига на практика с налагането ѝ и няма ли друг правен механизъм, чрез който да се постигнат тези цели, като въпросът следва да се реши и на законодателно ниво.

БИБЛИОГРАФИЯ

Дерменджиев, И. Основни проблеми на административното наказване в Народна република България. С: Наука и изкуство, 1960, 256 с. // **Dermendzhiev, I.** Osnovni problemi na administrativното nakazvane v Narodna republika Bulgaria. Sofia: Nauka i izkuztvo, 1960.

Златарски, Е. Към въпроса за административната отговорност на юридическите лица за неизпълнение на финансови задължения към държавата. // *Правна мисъл*, 1971, № 5, с. 78–85. // **Zlatarski, E.** Kam vaprosa za administrativnata otgovornost na yuridicheskite litsa za neizpalnenie na zadalzhenia kam darzhavata. // *Pravna misal*, 1971, № 5.

Лазаров, К. Административно право. С.: Феней, 2000, 260 с. // **Lazarov, K.** Administrativno pravo, Sofia: Feneva, 2000.

Сахаров, К. Анализ на измененията в правната уредба на административнонаказателната отговорност на юридически лица и еднолични търговци. // *Правна мисъл*, 2007, № 2, с. 63–76. // **Saharov, K.** Analiz na izmeneniyata v pravnata uredba na administrativnonakazatelната otgovornost na yuridicheski litsa i ednolichni targovci. // *Pravna misal*, 2007, № 2.

Сивков, Ц. Административно наказване (материалноправни и процесуални проблеми). С.: Софи-Р, 1998, 176 с. // **Sivkov, C.** Administrativno nakaznave (materialnopravni i procesualni problemi). Sofia: Sofi-R, 1998.

Сивков, Ц. Отговорността на юридическите лица по Кодекса за административните правонарушения на

- Руската федерация. Сравнение с чл. 83 от ЗАНН. // *125 години от приемането на Търновската конституция*. [Сборник с доклади от научна конф. на бълг. и руски юристи, проведена в гр. Велико Търново, 14–16.IV.2004]. С.: Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“ и Българо-руски юридически клуб, 2004, с. 108–110. // **Sivkov, Ts.** Otvornostta na yuridiceskite litsa po Kodeksa za administrativnite pravonarushenia na Ruskata federatsia. Sravnenie s chlen 83 ot ZANN. // *125 godini ot priemaneto na Tarnovskata konstitutsia*. [Sbornik s dokladi ot nauchna konferentsia na balgarski i ruski juristi, provedena v grad Veliko Tarnovo, 14.–16.IV.2004]. Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski” i Balgarno-ruski yuruducheski klub, 2004, s. 108–110.
- Стоев, С.** Научно-практически коментар към Закона за административните нарушения и наказания. С.: Наука и изкуство, 1975, 265с. // **Stoev, S.** Nauchno-prakticheski komentar kam Zakona za administrativnite narushenia i nakazania. Sofia: Nauka i izkustvo, 1975.
- Хрусанов, Д.** Дискусионни разрешения на Закона за административните нарушения и наказания. // *De jure*, 2012, № 2, с. 117–144. // **Hrusanov, D.** Diskusionni razreshenia na Zakona za administrativnite narushenia i nakazania. // *De jure*, 2012, № 2.